
Epiloog

VAN STRENGE VERSOBERING TOT UITBUNDIGE DÉPENSE

Giacomo D'Alisa, Giorgos Kallis en Federico Demaria

- [Een] groot duel, oom... Er zijn grote dingen op til, en ik wil niet thuis blijven...

- Je bent gek, mijn jongen, dat je met die mensen omgaat! Ze zijn allemaal bij de mafia, allemaal onruststokers. Een Falconeri zou met ons moeten zijn, voor de koning.

- Voor de koning, oom, ja, natuurlijk. Maar welke koning?... Als we willen dat de dingen blijven zoals ze zijn, zullen de dingen moeten veranderen.

Giuseppe Tomasi di Lampedusa, 'De Tijgerkat'

[H]eel die stad... Je kon er gewoon geen einde aan zien... Het was niet wat ik zag dat me stopte, Max. Het was wat ik niet zag... In heel die uitgestrekte stad, was er alles behalve een einde... Neem een piano. De toetsen beginnen, de toetsen eindigen. Je weet dat er 88 van zijn... Ze zijn niet oneindig, jij bent oneindig. Op die 88 toetsen is de muziek die je kunt maken oneindig... Maar zet je me daar op dat gangpad neer en rol je een toetsenbord met miljoenen toetsen uit... dan komt er geen einde aan; dat toetsenbord is oneindig. Maar als dat toetsenbord oneindig is, is er geen muziek die je kunt spelen.

Uit de film 'La leggenda del pianista sull'oceano'

[Een] menselijk offer, de bouw van een kerk of de gift van een juweel zijn niet minder interessant dan de verkoop van tarwe...

Het is niet noodzaak, maar het tegendeel ervan... 'luxe', die de levende materie en de mensheid hun fundamentele problemen oplevert...

Georges Bataille: 'Het vervloekte deel'

De kernvraag in de nasleep van de economische crisis in Europa en de vs werd voorgesteld als een keuze tussen bezuinigen of spenderen. Moe-ten overheden streng bezuinigen of schuldmakend spenderen om de groei opnieuw te lanceren? De EU ging vooral voor de eerste optie, de vs kozen grotendeels de tweede. In conventionele economische termen kun je argumenteren dat bezuinigen niet werkt: de meeste Europese landen zijn nog steeds in recessie, terwijl de vs langzaam weer aan het groeien is. Maar in termen van degrowth zijn noch bezuinigen, noch spenderen de oplossing. Ze zijn beide het probleem. Beide streven er immers naar de groei weer op gang te brengen. Degrowth-adepten zijn daar tegen, juist omdat ze allebei ideologisch geworteld zijn in groeidenkbeelden. Zelfs zij die uitgeven en alleen groei voor de korte termijn willen om uit de crisis te komen, en hopen nadien de groei te overstijgen, realiseren zich niet dat dit 'nadien' nooit zal komen, want het is juist door het spook van recessie en crisis dat groei eeuwig gelegitimeerd wordt.

Om de grote verschillen te beschrijven tussen de degrowth-samenleving die we voor ogen hebben en de westerse maatschappij waarin we vandaag leven, lijkt het nuttig kort de denkbeelden van bezuinigen en spenderen te deconstrueren aan de hand van twee voorbeelden uit het nieuws.

— **Knipsel 1.** 11 november 2013: David Camerons toespraak over bezuinigen op het Lord Mayor's banquet. De Britse premier riep op tot een 'fundamentele culturele verandering.' Hij veroordeelde nietsdoen en riep op tot de traditionele Britse waarde van hard werken. "Simpel gezegd," zei hij, "kan geen enkel land op de lange termijn slagen als capabele mensen worden betaald om inactief en zonder werk te blijven." Mensen zijn gevangen in de werkloosheid door hoge uitkeringen, merkte Cameron op: "Voor generaties van mensen die konden werken heeft het systeem gefaald en het heeft hen vastgezet in uitkeringen." Uitkeringen zullen worden verlaagd, beloofde hij, en *niemand zal enige beloning zien in*

nietsdoen of minder werken: “We zorgen ervoor dat voor elk extra uur dat u werkt en voor elke extra baan die u neemt, u altijd beter af zal zijn.” In Camerons discours is de staat het probleem, niet de oplossing; die staat moet worden ingekrompen, afgeslankt en zich beperken tot het instellen en handhaven van regels, en de markten en de privésector rijkdom laten produceren. Zijn lezing was een viering van de privéonderneming: “De Britse economie moet gebaseerd zijn op de onderneming... we moeten de onderneming ondersteunen, belonen en vieren... ervoor zorgen dat ze overal versterkt wordt, gepromoot in scholen, onderwezen in hogescholen, gevierd in gemeenschappen.”

— **Knipsel 2.** 16 november 2013: Paul Krugman geeft commentaar bij Lawrence Summers’ toespraak voor het IMF, waarbij deze laatste het spook opriep van een ‘eeuwenlange stagnatie’ voor de Amerikaanse economie. Dat is een toestand van nulgroei op lange termijn. Voor Krugman is dit het resultaat van een liquiditeitsval, die uitgaven door de staat essentieel maakt. Idealiter zouden deze uitgaven productief moeten zijn, maar zelfs onproductieve uitgaven zijn beter dan niets, stelt Krugman. Wat telt, is dat geld rond gaat. Verberg geld of goud in grotten en laat bedrijven het opgraven, zoals Keynes voorstelde, zegt Krugman. Verzin een dreiging van niet-bestaande ruimtewezens en geef uit aan militaire bescherming (Krugmans ‘eigen favoriet’). Of krijg de vs-ondernemingen zover dat ze “al hun werknemers uitdossen als cyborgs, met Google Glass en slimme polshorloges alom.” Zelfs als dit niets opbrengt, “zou de resulterende investeringshausse ons een aantal jaren met veel meer werkgelegenheid bezorgd hebben, zonder echte verspilling, omdat de ingezette middelen anders inactief waren gebleven.”

Oppervlakkig gezien schijnen de twee vertogen ieder van een andere planeet te komen. Cameron pleit voor een nooit geziene culturele verandering, maar in feite roept hij weer Lockes instructies aan tot de opkomende burgerij, wat Max Weber later ‘de protestantse ethiek’ noemde: werk hard, en wijs genotzucht en plezier af. Op deze manier zal kapitaal zich ophopen en zullen bedrijven rijkdom produceren, suggereert Cameron. In de huidige conjunctuur is er geen twijfel dat Camerons project een klassenzaak is, met herverdeling naar boven. De werkende klassen wordt

gevraagd de broekriem aan te halen en het verlies te aanvaarden van hun gratis, of door gemeenschappelijke rijkdom gesubsidieerde, dienstverlening, zodat de rijken niet de last van hogere belastingen hoeven te dragen om die gemeenschappelijke welvaart te ondersteunen bij afwezigheid van groei. Het Keynesiaanse project lijkt daarentegen de werkgelegenheid van de werkende klassen op de eerste plaats te zetten. De voorkeur ervan voor overheidsuitgaven lijkt, althans in beginsel, niet regressief te zijn (zelfs als ze niet bestemd zijn voor wat je normaal openbare diensten zou noemen).

Wij stellen evenwel dat wat de twee vertogen gemeen hebben, leerzamer is dan wat ze scheidt. Zowel Cameron als Krugman maken zich zorgen over 'investerings'. De eerste denkt dat de investeringen zullen worden vrijgemaakt door het vertrouwen van de markten te verhogen dat de staatsuitgaven onder controle zijn. De tweede wil dat de staat de investeringen stimuleert door geld in de economie te pompen. Ze verschillen van mening over het 'hoe', maar wat ze allebei willen is kapitaal zien circuleren en opnieuw aangroeien. Het tweede kenmerk dat ze delen is hun afkeer van 'nietsdoen'. Voor Cameron is het nietsdoen van de werknemers en de middelen die de staat verspilt om het te ondersteunen het probleem. Voor Krugman is het nietsdoen van het kapitaal het probleem en de verspilling van productieve middelen die anders zouden kunnen worden geïnvesteerd. Voor Cameron is het probleem de werknemer die niet werkt; voor Krugman het kapitaal dat niet stroomt.

In tegenstelling daarmee zijn wij, 'degrowthers', niet bang van ledigheid of nietsdoen. Paul Lafargues 'recht op luiheid' is onze inspiratie. Een samenleving die zoveel middelen heeft ontwikkeld kan zeker het recht op nietsdoen uitbreiden van de weinige rijken tot iedereen, betoogde Lafargue in 1883 en André Gorz werkte het 100 jaar later uit. Wij, degrowthers, zijn ook niet bang voor het nietsdoen van het kapitaal – we verlangen ernaar. Degrowth impliceert kapitaal afremmen. De essentie van het **kapitalisme** is de continue herinvestering van surplus in nieuwe productie. Rijkdom in industriële samenlevingen is wat weer kan worden geïnvesteerd.

Het door Krugman en Summers voorgestelde uitgeven lijkt verspilling en onproductief op de korte termijn, maar is productief op de lange

termijn: het is een utilitair uitgeven waarvan het doel is om kapitaal te waarderen, zodat het niet inactief blijft en de circulatie en **groei** ervan opnieuw gelanceerd worden. Erger nog, impliciet in hun voorstel is de veronderstelling dat overheidsbeleid zich niet mag bezighouden met de betekenis van het leven en de creatie van een politiek collectief. Voor ons, daarentegen, dringt de huidige socio-ecologische crisis erop aan de zinloze **groei** van het **kapitalisme** te overwinnen door middel van een sociale **dépense**. **Dépense** verwijst naar een echt collectieve uitgave – het uitgeven in een collectief feest, de beslissing om een klasse van spirituelen te subsidiëren om te praten over filosofie, of om een bos met rust te laten – een uitgave die in strikt economische zin onproductief is. Praktijken van **dépense** ‘branden’ kapitaal af en nemen het uit de sfeer van de circulatie, vertragen het. Zo’n collectieve ‘verspilling’ is niet voor persoonlijk nut of voor het nut van het kapitaal. Ze streeft ernaar **politiek** te zijn. Ze biedt een proces waarbij een collectief zin kan halen uit het ‘goede leven’ en dit kan definiëren, waarbij individuen uit hun begoochelde en betekenisloos geprivatiseerde levens gered worden.

Dépense wekt afgrijzen op, niet alleen bij de aanhangers van bezuinigingen, maar ook bij keynesianen, marxisten en radicalen van alle soorten, waaronder ook wat milieuactivisten. Om terug te keren naar onze voorbeelden, kijk naar de reactie op de set-up voor Camerons toespraak. Progressieven reageerden omdat de eerste minister opriep tot bezuiniging terwijl hij in een weelderige zaal stond, omringd door meubels, gemaakt van goud. Wij daarentegen maken ons niet zoveel zorgen over zulke royale uitgaven door een openbare instelling als de City of London Corporation, die in de middeleeuwen werd opgericht. Het goud van de Mayor’s Hall is een onproductieve uitgave met de anti-utilitaire parfum van een vervlogen tijdperk dat het **kapitalisme** voorafging. Voor keynesianen was wat in dit beeld verschrikkelijk was, de uitstalling van inactieve rijkdom... niet aan het werk voor ons! De tegenstelling is niet tussen Camerons oproep voor bezuinigingen te midden van gouden meubelen; de echte tegenstelling is dat hij zijn oproep voor een superzuinige staat doet midden op een plek die een tijdperk symboliseert waarin vorsten een portie **dépense** niet schuwden.

De Mayor's Hall is een vorm van openbare **dépense** die wij niet willen reproduceren, maar die we ook *als zodanig* geen verwijt maken. We weten wel dat het goud in de Londense Guildhall het resultaat is van de uitbuiting van werknemers, koloniën en ecosystemen door het Britse Rijk. Wij zijn tegen dergelijke onteigeningen en uitputting. Maar ons punt hier gaat over wat er met het surplus moet gebeuren, niet waar het vandaan komt. Sociaal overschot *kan* best het resultaat zijn van uitbuiting, en was dat ook vaak, maar *hoeft* het niet te zijn: een gemenebest kan worden gegenereerd zonder uitbuiting. De progressieven die zich stoorden aan Camerons toespraak veroordeelden de tegenstelling tussen de uitgestalde rijkdom en zijn oproep tot bezuinigen. We zien niets tegenstrijdigs tussen deze rijkdom als een product van uitbuiting en Camerons oproep tot bezuinigen, dat wil zeggen: meer uitbuiting van werknemers.

Veel milieuactivisten zullen het moeilijk hebben om een niet-utilitaire verspilling van hulpmiddelen te aanvaarden, omdat hun **denkbeeld** zo sterk vast hangt aan het idee van natuurlijke schaarste. Maar schaarste is sociaal. Al sinds het stenen tijdperk hebben we meer dan we nodig hebben voor een basislevensstandaard. De oorspronkelijke welvarende samenlevingen van Sahllins hadden geen ervaring van schaarste. Niet omdat ze veel hadden, maar omdat ze niet wisten wat schaarste betekende en dachten dat ze altijd genoeg hadden. Ze verbruikten wat ze verzamelden en ze accumuleerden nooit. Schaarste vraagt om spaarzaamheid en accumuleren. Dit is de reden waarom het gezond verstand in de industriële samenleving zegt dat schaarste het grote probleem van de mensheid is. Dit is de reden waarom schaarste het *sine qua non* is van het **kapitalisme**. Onze boodschap aan zuinige ecologen is dat het beter is om middelen te verspillen aan gouden ornamenten in een openbaar gebouw of ze op te drinken in een groot feest, dan ze goed te gebruiken en de winning van nieuwe middelen en de aantasting van het milieu nog meer te versnellen. Het is de enige manier om aan de **Jevons-paradox** te ontsnappen. Accumulatie drijft groei aan, verspilling niet. Zelfs in een maatschappij van zuinige personen met een bescheidener metabolisme, zal er nog steeds een overschot zijn waar we van af moeten, wil de **groei** niet gereactiveerd worden.

Voor wie bezorgd is dat er niet genoeg middelen zijn om de basisbehoeften veilig te stellen, laat staan ze nutteloos te verspillen, laat ons even de ongelooflijke hoeveelheid middelen opmerken die momenteel worden gebruikt in zeepbellen en spelen waar niemand iets bij wint, waarvan het doel niets anders is dan het kapitaal te doen rondgaan (in feite wat Krugman vraagt). Economen beseffen nu dat zeepbellen geen aberratie zijn. Ze zijn van vitaal belang voor **kapitalisme** en **groei**. Denk aan de enorme hoeveelheid middelen besteed aan professionele sport, nieuwe films en commerciële moderne kunst, financiële diensten of allerlei soorten positioneel verbruik (de nieuwste auto's, huizen, of gadgets wiens enige vluchtige waarde is dat ze de recentste zijn). Een voetbalwedstrijd was 50 jaar geleden even leuk, toen sport werd beoefend door amateurs, en een film of een schilderij is vandaag niet beter dan toen, ondanks de enorme hoeveelheden kapitaal die circuleren voor de financiering en de marketing van sport en kunst. 'Ferrari's voor iedereen' is de ongrijpbare droom van de **groei**, maar als iedereen een Ferrari heeft, zal de Ferrari de Fiat zijn van zijn generatie. Economen hebben opgeroepen om zulke spelen voor positionele consumptie waar niemand iets bij wint te beperken, met beperkingen die middelen zouden vrijmaken voor reële **groei**. Wij willen in plaats daarvan deze middelen vrijmaken om de basisbehoeften veilig te stellen en met de rest gezamenlijk te feesten om ons tot **het politieke** van een nieuw tijdperk te bekennen. Wij in degrowth hebben aanzienlijke vooruitgang geboekt in het denken over de staat en autonome instellingen die zullen voorzien in de bevrediging van basisbehoeften. Nu moeten we nadenken over de instellingen die verantwoordelijk zullen zijn voor de socialisatie van onproductieve **dépense** en de manieren waarop circulerend surplus zal worden beperkt en besteed.

Op hetzelfde moment dat kapitalistische vertogen het nietsdoen van de 'productiefactoren' op maatschappelijk niveau aanklagen, stimuleren zij ook de privatisering van verspilling: het individu kan zich bedrinken, al zijn of haar spaargeld uitgeven in het casino, privéparty's organiseren met champagne en kaviaar voor zijn of haar entourage, geaccumuleerde middelen verspillen aan luxehobby's of buitenissig winkelen, of mooie lichamen van vrouwen en mannen leasen voor orgiastische VIP-party's.

Al deze gepersonaliseerde **dépense** is toegestaan in naam van de vrijheid van elk individu om in zijn of haar persoonlijke sfeer ongrijpbaar te zoeken naar de zin van het leven. Het onbetwistbare uitgangspunt van een moderne samenleving is het recht van elke persoon om middelen te verzamelen ver voorbij de basisbehoeften en ze te gebruiken voor het realiseren van wat hij of zij denkt dat een 'goed leven' is. Als gevolg hiervan moet het systeem voortdurend groeien om eenieder de mogelijkheid te bieden dit recht na te streven, zoals het beweert te doen in het abstracte.

Dit centrale kenmerk van de moderniteit heeft ook vele vormen van marxisme beïnvloed, die de droom van collectieve emancipatie door middel van een leven van materiële overvloed voor iedereen tot het uiterste dreven. Reëel bestaande socialistische regimes vonden dat basisbehoeften best voor iedereen bevredigd konden worden. Maar door dat te doen, onderdrukten ze privé**dépense** en verloochenden gesocialiseerde **dépense** (als we de militaire parades en ceremonies ter ere van stakhanovistische bureaucraten even vergeten). De hypothese die wij hier naar voren brengen luidt: het was het verstikken van zowel particuliere als sociale **dépense** dat leidde tot de mislukking en het uiteindelijke instorten van deze regimes.

In de degrowth-samenleving die wij ons voorstellen zal **dépense** worden teruggebracht naar de publieke sfeer, maar soberheid zal het individu kenmerken. Deze oproep voor persoonlijke soberheid is niet in naam van financiële tekorten, ecologische grenzen of morele gronden. De protestantse oproep van de aanhangers van zuinigheid is niet de onze. Onze claim voor soberheid is gebaseerd op de vooropstelling dat individueel de zin van het leven vinden een antropologische illusie is. Denk bijvoorbeeld aan die rijke individuen die, nadat ze alles gehad hebben, depressief worden en niet weten wat met hun leven aan te vangen. In je eentje betekenis vinden is een illusie die leidt tot ecologisch schadelijke en sociaal onrechtvaardige uitkomsten, omdat ze niet voor iedereen kunnen worden volgehouden. Het sobere subject van degrowth dat wij voor ogen hebben streeft niet naar privéaccumulatie van dingen, omdat hij of zij vrij wil zijn van de noodzaak om individueel de betekenis van het leven te vinden. Mensen moeten zich, om zo te zeggen, minder serieus nemen

en genieten van het leven, vrij van het ondraaglijke gewicht van onbeperkte keuze. Net als de pianist in *La leggenda del pianista sull'oceano* weet het sobere subject wel dat je geen piano met oneindig veel toetsen moet verlangen. Net als de pianist zal hij of zij altijd de voorkeur geven aan een beperkt instrument, boven de onbegrensde stad. Het sobere subject vindt betekenis in relaties, niet in zichzelf. Bevrijd van het project om individueel de zin van het leven te vinden, kan hij of zij zich wijden aan een dagelijks leven gecentreerd rond **zorg** en reproductie en deelnemen aan de democratisch bepaalde maatschappelijke **dépense**. Antropologisch bestaat dit subject van degrowth al. Het is het onderwerp van de **nutopisten** en **eco-gemeenschappen**. Het is te vinden onder de **back-to-the-landers** die het land bewerken, of de stadsbewoners die **stads-tuinen** cultiveren of pleinen bezetten. De open vraag is hoe het zich kan verspreiden en vermenigvuldigen. Maar dit is een politieke kwestie, geen individuele kwestie.

Het koppel persoonlijke soberheid/sociale **dépense** moet in de plaats komen van het koppel sociale bezuinigingen /individuele excessen. Ons dialectische **denkbeeld** is '**politiek**' in de diepe zin van het woord. Vergelijk het met de zogenaamde 'politieke' economie van Krugman, die net als het personage in *De tijgerkat* alles wil veranderen (zelfs aliens uitvinden!) als alles maar bij het oude blijft. Het is inderdaad de paradox van de hedendaagse politieke economie dat ze niet politiek mag zijn, dat wil zeggen niet mag deelnemen aan de opbouw van de (nieuwe) zin van het leven, waarbij het laatste een zaak is die moet worden overgelaten aan individuen en hun particuliere netwerken. In plaats daarvan blijven we stellen dat, als de basisbehoeften eenmaal beveiligd zijn, door collectief te beslissen 'wat te dépenser' een gevoel van het 'goede leven' kan worden opgebouwd en de politiek van een nieuw tijdperk kan worden vrijgemaakt. Het rijk van betekenis begint, waar het rijk van de noodzaak eindigt. Een degrowth-samenleving zou nieuwe instellingen moeten opbouwen om op een collectieve manier te kiezen hoe, aan de ene kant, haar middelen te wijden aan de basisbehoeften, en anderzijds aan verschillende vormen van **dépense**. Het politieke eindigt niet met de bevrediging van basisbehoeften, het begint daar. De keuze tussen collectieve

feesten, Olympische spelen, met rust gelaten ecosystemen, militaire uitgaven of reizen naar de ruimte zal er nog zijn. Het gewicht op democratie en delibererende instellingen zal meer intens zijn dan nu, waar het dogma van de **groei** en de continue herinvestering de moeilijke vragen heeft ontweken over wat wij willen doen, zodra we genoeg hebben. De politieke economie zal weer geïnteresseerd zijn in het heilige. En de economie van bezuinigen voor het grootste en privéplezier voor weinigen, zal haar plaats afstaan aan een economie van gemeenschappelijk feest voor alle sobere individuen.

Vive la décroissance conviviale!

Pour la Sobriété individuelle et la Dépense sociale!